

HAJDU GÁBOR – MEGYESI BOLDIZSÁR

TÁRSADALMI TŐKE, TÁRSADALMI STRUKTÚRA ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

BEVEZETÉS

A társadalmi tőke integrációban betöltött szerepét konszenzus övezi. Az egyéni szinten értelmezett társadalmi integrációnak és társadalmi szinten értelmezett fogalomparjának, a társadalmi kohéziónak a legtöbb értelmezés szerint fontos elemeit jelenti a társadalmi tőke különböző összetevői (Chan–To–Chan 2006, Dupcsik–Szabari 2015, Schiefer–van der Noll 2017, Speer–Jackson–Peterson 2001). Speer, Jackson és Peterson (2001) szerint egy egészséges társadalomban az emberek integráltak, míg a dezintegráltság azzal jár, hogy az emberek közti kapcsolatok meggyengülnek, az egyének izolálttá válnak, a bizalom gyengül, a részvétel csökken. Dupcsik és Szabari (2015: 62) értelmezésében pedig az integrációs mechanizmusok közül az egyik a társadalmi kapcsolatokhoz, társadalmi tőkékhöz kapcsolódó mechanizmus.

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk meg, hogy a kutatás során kialakított ún. integrációs modell, valamint a magyar társadalom leírására használt „klasszikus” rétegződés- és struktúramodellek egyes társadalmi csoportjainak társadalmi tőkéje hogyan különbözik. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy az egyes társadalmi csoportok vajon eltérő típusú társadalmi tőkével rendelkeznek-e. Ehhez a társadalmi tőke colemani értelmezésére építve alkotunk egy társadalmi tőke mérőszámot, amelynek három dimenziója a társas kapcsolatok, a bizalom és a (társadalmi és politikai) részvétel. Ezenkívül arra is kíváncsiak vagyunk, hogy a társadalmi tőkén keresztüli integráltság hogyan függ össze az integráltság egyéb dimenzióival.

A kutatás elméleti megalapozását szolgáló kötet (Kovách–Dupcsik–P.Tóth–Takács 2012) több tanulmánya is vizsgálja, hogy a társas kapcsolatok (Albert–Dávid 2012), a bizalom (Hajdu 2012) és a társadalmi és politikai részvétel (Gerő 2012) milyen szerepet töltenek be a társadalmi integrációban. Bár a társadalmi tőke negatív hatásait megfogalmazó írások (összefoglalóan erről: Megyesi 2015, részletesen: például Portes 1998, Rose 1999) rámutatnak arra, hogy bizonyos esetekben a társadalmi tőke maga is akadály lehet a különböző szereplők közötti együttműködésnek, amennyiben a tár-

sadalmi integráció kevésbé normatív értelmezését használjuk, azt látjuk, hogy maguk a negatív hatások is abból fakadnak, hogy a társadalmi tőke csoportképző, csoportok leírását segítő változó.

Utasi Ágnes (2002: 9) és más szerzők (például Brisette–Cohen–Seeman 2000, Thoits 2011) azon állítását, hogy a társas kapcsolatoknak szerepe van a társadalmi integrációs folyamatok alakulásában, evidenciaként kezelhetjük. Albert és Dávid (2012: 343) sem ezen állítás valóságát vizsgálja a hivatkozott írásában, hanem azt elemzik, hogy miként alakultak át a rendszerváltozást követően a baráti kapcsolatok Magyarországon. Ezzel a kérdéssel ebben a kötetben is részletesen foglalkoznak, itt annyit tartunk fontosnak megjegyezni, hogy a társas kapcsolatok száma és jellege nem független az egyének társadalmi helyzetétől (Albert–Hajdu 2016). A magasabb státuszúak, magasabb iskolai végzettségűek, jobb jövedelmi helyzetben lévők aránya a barátokkal rendelkezők között magasabb, így az ő társadalmi tőke indexük várhatóan magasabb lesz.

A bizalom társadalmi integrációban betöltött szerepe szintén evidenciaként kezelhető (Csepeli–Örkény–Székelyi–Barna 2004). Az is ismert, hogy a magyar társadalom általános bizalmi szintje európai összehasonlításban alacsony, és az elmúlt évtizedekben inkább csökkent (Giczi–Sik 2009, Hajdu 2012: 47–49). A személyközi kapcsolatokhoz hasonlóan a bizalom esetén is azt feltételezhetjük, hogy a magasabb státuszúak bizalmi szintje magasabb. A bizalom általában alacsony mértékének az integrációs modell egyes csoportjainak bizalomszintjét elemezve van jelentősége.

A társadalmi és politikai részvétel beemelése a társadalmi tőke modellbe vitatható módszertani szempontból. Erről később írunk részletesen, de elméleti szempontból indokolható a használata, amint azt Gerő (2012) bizonyítja: a civil szervezeti tagság a személyközi kapcsolatok számával és a különböző társadalmi csoportok közötti gyakoribb érintkezésekkel jár együtt, valamint olyan készségek, tudások elsajátítását teheti lehetővé, amelyek „hozzájárulnak a demokratikus politikai rendszer fenntartásához” (Gerő 2012: 319). Ez utóbbi jellemző révén egyszersmind a társadalmi tőke negatív hatásainak csökkentésében is szerepet játszik (Megyesi 2015).

A továbbiakban először ismertetjük az általunk használt társadalmi tőke fogalmat, majd az elemzés során használt változókat. Ezt követően bemutatjuk, hogy a magyar társadalom egyes szociodemográfiai csoportjai között mekkorák a társadalmi tőke szerinti különbségek, azaz hogy mely csoportok tekinthetők a társadalmi tőke szempontjából jól integráltnak, vagy ellenkezőleg, rosszul integráltnak. Ezután megvizsgáljuk, hogy milyen összefüggés tárható fel a kutatás során kialakított, illetve reprodukált rétegződés- és struktúramodellek, valamint a társadalmi tőke szintje között. Végül a kutatás során létrehozott társadalmi integrációs modell és a társadalmi tőke elemi indikátorai közti összefüggéseket ismertetjük.

Megközelítésünk nem előzmény nélküli. Pichler és Wallace (2009) a 2004-es *Eurobarometer-adatok* alapján vizsgálta a társadalmi tőke társadalmi osztályok szerinti különbségeit 27 európai országban. A szerzők egyértelmű eredménye szerint a társadalmi tőke erősen egyenlőtlenül oszlik meg a foglalkozásalapú társadalmi osztályok között. A kutatásban azonban egy erősen leegyszerűsített, ötkategóriás osztályváltozót használtak. Magyarországra koncentráló elemzésünkben ezzel szemben lehetőségünk van megvizsgálni a társadalmi tőke eloszlását a jelentősebb hazai rétegződés- és struktúra-modellek szerint. Elsősorban elemzésünk ezen leíró része jelent újdonságot a korábbi szakirodalomhoz képest.

A TÁRSADALMI TŐKE MÉRÉSE

Az integrációs modellt bemutató cikk (Kovách–Hajdu–Gerő–Kristóf–Szabó 2016) nemcsak a különböző struktúra- és rétegződésmodellekkel, a magyar társadalommal, hanem a társadalmi tőke fogalmával kapcsolatban is jelentős állításokat fogalmaz meg. Egyrészt az integrációs modellt olyan változók segítségével hozták létre, amelyek a társadalmi tőke mérésére is használatosak (a nyolc változóból öt köthető a társadalmi tőkét alkotó dimenziók valamelyikéhez), azaz a modell maga egy állásfoglalás amellett, hogy a társadalmi tőke fontos, talán a legfontosabb réteggképző változó. Szintén figyelemre méltó, hogy a cikk a társadalmi tőke értelmezések közül a kapcsolathálózati megközelítéseket követi, azaz szemben a mi meghatározásunkkal inkább a colemani hagyományt fogadja el. Coleman a társadalmi tőkét bizonyos entitásokhoz köthető hálózatokból, nemzetek, csoportok, közösségek hálózatából eredezteti, tehát ebben az értelmezésben az ezekből a hálózatokból eredeztethető összefogás és szolidaritás jelenti a társadalmi tőke alapját (Coleman 1988). A szerző Nan Lin (2001) és Granovetter (1985) elméleteire alapozott meghatározása szerint „[társadalmi tőkének] *nem egyetlen entitást, hanem többféle különböző entitást nevezünk, amelyeknek azonban van két azonos vonása: a társadalmi struktúra jellegzetességei megjelennek bennük, és struktúráján belül cselekvésre ösztönzik a szereplőket, függetlenül attól, hogy személyekről, vagy intézményekről van szó [...]* Más tőkeformáktól eltérően, a társadalmi tőke a szereplők közötti kapcsolatokban rejlik. Sem a szereplőkben magukban, sem pedig a fizikai termelési eszközökben nem jelenik meg” (Coleman 1988: 98). A definíciót sok kritika érte az elmúlt évtizedekben. Az egyik legismertebb Portes nevéhez kötődik, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a meghatározás olyan mechanizmusokat is a meghatározás részévé tesz, amelyeknek valójában a társadalmi tőke kialakulása köszönhető (Portes 1998). Érvelése szerint a társadalmi tőke forrását és eredményét el kell különíteni, máskülönben tautologikussá válik a meghatározás. Ezt a kritikát jelen írásban úgy kíséreljük meg orvosolni, hogy belátjuk, nem feltétlenül magát a társadalmi tőkét mérjük, hanem különböző proxykat, jelzőket, amelyek a társadalmi tőke jelenlétére és jellegére utalnak.

Nem ragaszkodunk tehát a bourdieu-i hagyományok követéséhez, mivel a társadalmi integrációs modell és a rétegződésmodellek, valamint a társadalmi tőke közötti kapcsolatokat kívánjuk elemezni. A társadalmi tőke mérés hagyományai közül a Világbank kutatóinak módszerét (Dudwick et al. 2006, Grootaert–Bastelaer 2001) alkalmazzuk, azaz elfogadjuk, hogy a társadalmi tőke jelensége különböző proxykkal, jelzőszámokkal mérhető. Amint azt korábban is kifejtettük, ez a megközelítés a társadalmi tőkét közösségi szinten értelmező, attribútum-alapú értelmezés, jól ismert indikátorok alapján méri az egyénre, illetve az adott közösségre jellemző társadalmi tőkét. Ezek az alábbiak: bizalom, közös értékek, közösség jellemzői, civil és politikai aktivitás, önkéntesség mértéke, együttműködési készség. E megközelítés több szerző munkájában is nyomon követhető (Fukuyama 1999, Grootaert–Bastelaer 2001, Ostrom 2011, Putnam–Leonardi–Nanetti 1993) munkáiban követhető nyomon, melyekben hagyományos kérdőíves vizsgálatokkal, illetve statisztikai adatokra támaszkodva vizsgálják nagyobb közösségekben a társadalmi tőke mértékét a fenti indikátorokat mérve, ahogy ezt korábbi írásunkban bemutattuk (Csurgó–Megyesi 2016). Ebből az is következik, hogy elfogadjuk azt az érvelést, amely szerint a társadalmi tőke mérésére leginkább a jelzőszámok alkalmasak (Grootaert–Bastelaer 2001: 27–30). Dudwick és társai (2006) érvei szerint a Világbank mérései jellemzően az alábbi proxyk alapján adnak becslést a társadalmi tőke mértékéről:

1. a társadalmi hálózatok;
2. a bizalom mértéke;
3. a kollektív cselekvés és együttműködés;
4. az információáramlás;
5. a társadalmi kohézió és bevonás;
6. valamint a felhatalmazás, érdekérvényesítő képesség (empowerment) és a politikai cselekvés.

Az elemzésben a politikatudományhoz inkább köthető Putnam nyomán a civil társadalom jelentőségét (Putnam 2001), a közgazdaságtanhoz közelebb álló Fukuyama nyomán az általánosított bizalom szerepét (Fukuyama 2007), a szociológiai hagyományba tagozódó Coleman nyomán pedig a személyes kapcsolathálókat használtuk a társadalmi tőke jelzőszámaként (Coleman 1988), azaz nagyobb társadalmi csoportokhoz kötöttük a társadalmi tőke meglétét.

Tanulmányunkban a társadalmi tőke mérésére általában használt proxyk segítségével alkottunk egy társadalmi tőke mérésére alkalmas főkomponenst. A főkomponens megalkotása során két szempontot tartottunk szem előtt: építeni kívántunk a szakirodalmi szempontokra, ugyanakkor figyelembe kellett vennünk azt is, hogy milyen adatok állnak a rendelkezésünkre.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az elemzéshez az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA-kutatás adatfelvételét használtuk. Az adatfelvételre 2015 tavaszán került sor. A kiinduló mintánk elemszáma 2687 fő volt, a hiányzó társadalmi tőke változók miatt az elemzéshez használt mintánk 2320 fős volt.

A társadalmi tőke mérésére három alindexet használtunk: kapcsolati tőke, bizalom, részvétel. A *kapcsolati tőke* alindex az erős kötések számából és a gyenge kötések számából állt össze. Az erős kötések névgenerátor módszer segítségével mérte a kérődőiv. A kérdezetteknek három kérdésre kellett válaszolniuk: fel kellett sorolniuk azokat a személyeket, akikkel megbeszéljük a fontosabb dolgaikat, problémáikat, azokat, akikkel közös programot csinálhatnak, összejöhetnek kikapcsolódni, vendégeskedni, és azokat, akikről segítséget kaphatnak az otthonuk, háztartásuk körüli teendők ellátásában, a mindennapok során előforduló kisebb-nagyobb feladatok (pl. költözés, festés) megoldásában. Mindegyik kérdésnél legfeljebb öt személyt nevezhettek meg. Az erős kötések számát a három kérdésnél említett személyek számával mértük. A gyenge kötések pozíciógenerátor módszerrel mérte a kérődőiv: 21 foglalkozásról kellett megmondania a válaszadónak, hogy személyesen ismer-e olyan foglalkozású embereket. A gyenge kötések számát az itt említett foglalkozások számával mértük. A kapcsolati tőke alindexet a két változóból képzett főkomponenssel hoztuk létre.

A *bizalom* alindex az intézményi bizalomból és a személyközi bizalomból állt össze. Az intézményi bizalmat az Országgyűlésbe, a jogrendszerbe, a rendőrségbe és a politikusokba vetett bizalom átlagaként mértük (0–10 skálán). A személyközi bizalmat a következő kérdéssel mérte a kérődőiv (0–10 skálán): „Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”. A bizalom alindexet a két változóból képzett főkomponenssel hoztuk létre.

A *részvétel* alindex a civil részvételből (szervezettségéből) és a politikai részvételből jött létre. A kérődőiv összesen öt típusú szervezet esetében kérdezett rá, hogy a válaszadók a megelőző egy év során részt vettek-e az adott típusú szervezet munkájában, tevékenységében. A válaszokat három kategóriába vontuk össze: nem vett részt, egy szervezetben tevékenykedett, kettő vagy több szervezetben tevékenykedett. A politikai részvétel változója a választási részvételből (elmenne-e szavazni, ha most vasárnap lennének a választások), a tradicionális politikai részvételből (a kérdezett a megelőző 12 hónapban kapcsolatba lépett politikussal, pártban tevékenykedett, részt vett politikai szervezetben vagy viselt politikai jelvényt) és a közvetlen részvételből (a kérdezett a megelőző 12 hónapban aláírt tiltakozó levelet, petíciót, részt vett tüntetésen, szándékosan nem vásárolt, bojkottált árucikket vagy pénzt adományozott civil szervezetnek)

állt elő. A három változót kategóriába vontuk össze: passzív (egyiket sem csinálja), csak biztos választó, van egyéb aktivitása. Az így létrejött két változóból képzett főkomponenssel hoztuk létre a részvétel alindexet.

A három alindex főkomponensével alkottuk meg a társadalmi tőke indexet. A főkomponens súlyokat az 1. táblázat mutatja. A főkomponens a teljes variancia 43,93%-át őrizte meg.

1. táblázat. A társadalmi tőke index főkomponens súlyai

Alindex	Főkomponens súly
Kapcsolati tőke	0,753
Bizalom	0,440
Részvétel	0,746

Az elemzés során a társadalmi tőke index és a három alindex társadalmi, gazdasági, demográfiai változókkal való kapcsolatát vizsgáltuk OLS-regressziók segítségével. A társadalmi, gazdasági, demográfiai változók a következők voltak: a kérdezett neme, korcsoportja (4 kategóriában), iskolai végzettsége (4 kategóriában), munkaerő-piaci státusa (6 kategóriában), jövedelmi helyzete (ekvivalens jövedelem szerinti jövedelmi ötödök), lakóhelyének településtípusa (4 kategóriában), háztartásának nagysága, illetve, hogy van-e 14 évesnél fiatalabb gyerek a háztartásban.

A TÁRSADALMI TŐKE SZOCIODEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK SZERINTI KÜLÖNBSÉGEI

A regressziós becslések eredményeit a 2. táblázat tartalmazza. Az 1. modell a társadalmi tőke index és a társadalmi, gazdasági, demográfiai változók közti összefüggéseket mutatja, a 2–4. modell pedig ugyanezt mutatja a három alindex esetében.

Az összevont társadalmi tőke index értéke a 18–29 évesek között a legalacsonyabb, a 30 év felettiek között azonban jelentős statisztikai különbség nem mutatható ki. Az alindexeket vizsgálva látható, hogy a bizalom a 30–49 évesek között a legmagasabb, míg a részvétel szintje az életkorral némileg emelkedik. Általános, egy irányba mutató nemek közti eltérés nem figyelhető meg, ugyanakkor a férfiak bizalmi indexe némileg alacsonyabb, részvételi pontszámuk azonban magasabb, mint a nőké.

Az egyedülállók, elváltak és özvegyek elsősorban a kapcsolati tőke tekintetében vannak hátrányban a házasságban, élettársi kapcsolatban élőkhez képest, és ez a különbség tükröződik az összevont társadalmi tőke indexben is. A bizalom és a részvétel esetében nincsenek érdemi különbségek a csoportok között.

A tanulók társadalmi tőkéje jelentősen (jellemzően 0,4–0,7 szórásnival) magasabb, mint az alkalmazottaké, nyugdíjasoké és munkanélkülieké. Az utóbbi két csoport-

tal szemben elsősorban a kapcsolati tőke és a bizalom tekintetében, az alkalmazottakkal (és a vállalkozókkal) szemben pedig a bizalom és a részvétel tekintetében vannak előnyben. A kapcsolati tőke esetében az aktívak (alkalmazottak, vállalkozók) és az inaktívak (nyugdíjasok, munkanélküliek, egyéb inaktívak) között is jelentős különbséget láthatunk.

A magasabb társadalmi státusz (magasabb iskolázottság, magasabb jövedelem) magasabb társadalmi tőkével jár együtt. Az alacsonyabb iskolázottságúak társadalmi tőkéje jelentősen alacsonyabb, mint a magasabb végzettségűeké: az alapfokú végzettségűek és a szakmát szerzők körében az index értéke közel egy szórásnyival alacsonyabb, mint a diplomások között, de még az érettségizettek hátránya is 0,6 szórásnyi az utóbbi csoporthoz viszonyítva. A három alindex esetében hasonló mintázatot látunk. Minden esetben jelentős az alacsonyabb iskolai végzettségűek hátránya a felsőfokú végzettségűekhez viszonyítva – a legnagyobb a kapcsolati tőke, a legkisebb a bizalom esetében.

A jövedelem szerinti különbségek az iskolázottsági különbségeknél némileg kisebbek, de jelentősek. Elsősorban a felső két jövedelmi ötödbe tartozók emelkednek ki a többiekhez képest, de a harmadik és negyedik ötöd is jobb helyzetben van a legszegényebb, alsó ötödhöz képest. A bizalom esetében az alsó ötöd van hátrányban a többiekhez képest – akik között nincs statisztikailag jelentős különbség. A kapcsolati tőke esetében pedig a felső ötöd emelkedik ki a többiek közül, míg az alsó három ötöd között nincs érdemi különbség.

A kisebb településeken élők társadalmi tőkéje magasabb, ami elsősorban a magasabb kapcsolati tőkéből, másodsorban a magasabb részvételi indexből adódik. Sőt, a bizalom mértéke a községekben a legalacsonyabb. Érdemes még kiemelni, hogy a városkörnyéki községek (Budapest vagy más nagyobb város melletti községek) a kapcsolati tőke nagysága esetében a községek és a városok között helyezkednek el, míg a bizalom és a részvétel tekintetében inkább a városokra és Budapestre hasonlítanak.

A nagyobb háztartások társadalmi tőke indexe magasabb, mint az egy vagy két fő háztartásoké, ami főként a magasabb kapcsolati tőkének köszönhető. A részvétel alindex esetében pedig gyakorlatilag semmilyen különbséget nem láthatunk a háztartások nagysága szerint. A fiatal, 14 éves kor alatti gyereket nevelőknek azonban kisebb a kapcsolati tőkéjük, mint az azonos létszámú háztartásban, de fiatal gyerek nélkül élőknek. Ez az összevont társadalmi tőke indexen is meglátszik.

2. táblázat. A társadalmi tőke index és a három alindex kapcsolata a társadalmi, gazdasági, demográfiai változókkal, az OLS-becslések együtthatói

	1. modell. Társadalmi tőke index		2. modell. Kapcsolati tőke alindex		3. modell. Bizalom alindex		4. modell. Részvétel alindex	
Férfi	0,026	(0,042)	-0,014	(0,042)	-0,090*	(0,047)	0,114**	(0,046)
<i>Életkor (referencia: 18–29 éves)</i>								
30–49 éves	0,136*	(0,072)	-0,019	(0,077)	0,177**	(0,085)	0,156**	(0,077)
50–63 éves	0,167*	(0,088)	0,068	(0,089)	-0,001	(0,099)	0,229**	(0,094)
64+ éves	0,192*	(0,110)	-0,028	(0,114)	0,139	(0,120)	0,286**	(0,122)
<i>Iskolai végzettség (referencia: felsőfok)</i>								
Alapfok	-0,967***	(0,083)	-0,862***	(0,080)	-0,311***	(0,079)	-0,656***	(0,093)
Szakma	-0,892***	(0,073)	-0,704***	(0,070)	-0,456***	(0,074)	-0,597***	(0,083)
Érettségi	-0,610***	(0,067)	-0,457***	(0,064)	-0,301***	(0,066)	-0,440***	(0,078)
<i>Családi állapot (referencia: házas)</i>								
Egyedülálló	-0,154**	(0,074)	-0,206***	(0,074)	-0,029	(0,081)	-0,048	(0,080)
Elvált	-0,194**	(0,075)	-0,224***	(0,073)	-0,056	(0,083)	-0,084	(0,080)
Özvegy	-0,186**	(0,081)	-0,341***	(0,077)	0,092	(0,085)	-0,040	(0,089)
<i>Munkaerő-piaci státusz (referencia: tanuló)</i>								
Alkalmazott	-0,438***	(0,104)	-0,268**	(0,114)	-0,345***	(0,129)	-0,298**	(0,125)
Vállalkozó	-0,249*	(0,129)	-0,014	(0,136)	-0,325**	(0,149)	-0,234	(0,153)
Munkanélküli	-0,650***	(0,130)	-0,483***	(0,135)	-0,630***	(0,144)	-0,288*	(0,158)
Nyugdíjas	-0,659***	(0,133)	-0,545***	(0,141)	-0,451***	(0,149)	-0,347**	(0,152)
Egyéb	-0,693***	(0,138)	-0,518***	(0,145)	-0,548***	(0,174)	-0,377**	(0,150)
<i>Ekvivalens jövedelem (referencia: alsó ötöd)</i>								
Felső ötöd	0,371***	(0,090)	0,319***	(0,086)	0,316***	(0,096)	0,146	(0,096)
Második ötöd	0,313***	(0,080)	0,164**	(0,076)	0,344***	(0,082)	0,184**	(0,093)
Harmadik ötöd	0,136*	(0,076)	-0,004	(0,075)	0,286***	(0,084)	0,074	(0,081)
Negyedik ötöd	0,141*	(0,074)	0,054	(0,074)	0,222***	(0,083)	0,063	(0,078)
<i>Település (referencia: Budapest)</i>								
Város	0,229***	(0,052)	0,270***	(0,050)	-0,010	(0,059)	0,139**	(0,056)
Városkörnyéki község	0,266***	(0,091)	0,369***	(0,089)	0,129	(0,107)	0,020	(0,089)
Község	0,445***	(0,071)	0,530***	(0,064)	-0,234***	(0,072)	0,392***	(0,078)
<i>Háztartásnagyság (referencia: 1)</i>								
2	-0,000	(0,069)	-0,000	(0,069)	0,102	(0,077)	-0,061	(0,076)
3	0,167**	(0,079)	0,149*	(0,079)	0,155*	(0,086)	0,053	(0,088)
4	0,284***	(0,090)	0,407***	(0,091)	0,152	(0,105)	0,000	(0,105)
5+	0,345***	(0,110)	0,413***	(0,111)	0,255**	(0,118)	0,041	(0,123)
14 év alatti gyerek a háztartásban	-0,207***	(0,073)	-0,212***	(0,076)	-0,125	(0,081)	-0,077	(0,077)
Konstans	0,608***	(0,172)	0,538***	(0,165)	0,331*	(0,184)	0,341*	(0,202)
Korrigált R ²	0,201		0,225		0,094		0,058	
N	2320		2320		2320		2320	

Zárójelben a robusztus standard hibák. * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$.

TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS ÉS TÁRSADALMI TŐKE

Tanulmányunk következő fejezetében a munkajellig-csoportok alapján létrehozott Ferge–Andorka-féle séma (Andorka 1970, 1982, 1994, Ferge 1969), Kolosi-féle struktúra modell, a státuszcsoporthok (Kolosi 1984), a BBC-modell (Savage et al. 2013), a normatív-funkcionalista modell (Huszár 2013) és a kutatás során létrehozott integrációs modell (Kovách et al. 2016), valamint a társadalmi tőke és három, a kapcsolatokat, a bizalmat és a részvételt mérő indexek egyes társadalmi struktúra modellekkel való összefüggését vizsgáljuk.

A Ferge–Andorka-féle séma és a Kolosi-féle státuszcsoporthok kialakítása során a szerzők nem használták a társadalmi tőke mérésére alkalmas változókat, ennek ellenére azt látjuk, hogy az egyes csoportok között szignifikáns különbség van a társadalmi tőke index és az egyes alindexek szerint egyaránt. A BBC-modellbe a szerzők beépítették a kapcsolati tőkét, így nem meglepő, hogy az egyes csoportok és a kapcsolati tőke megoszlása között összefüggést látunk, azonban a bizalom és a részvétel indexek megoszlása is szignifikánsan eltér az egyes csoportokban. Az alábbiakban tehát annak járunk utána, hogy milyen jellegűek ezek a különbségek az egyes modellekben.¹

A társadalmi tőke struktúráképző jellegét mutatja, hogy a társadalmi tőke index és az azt alkotó alindexek a foglalkozásalapú társadalmi osztályok egyes csoportjaiban is szignifikánsan különböznek (Pichler–Wallace 2009). Ennek megfelelően a munkajellig-csoportok esetén is a társadalmi tőkét alkotó dimenziók mentén szignifikáns különbséget láthatunk az egyes csoportok között (*1. ábra*).²

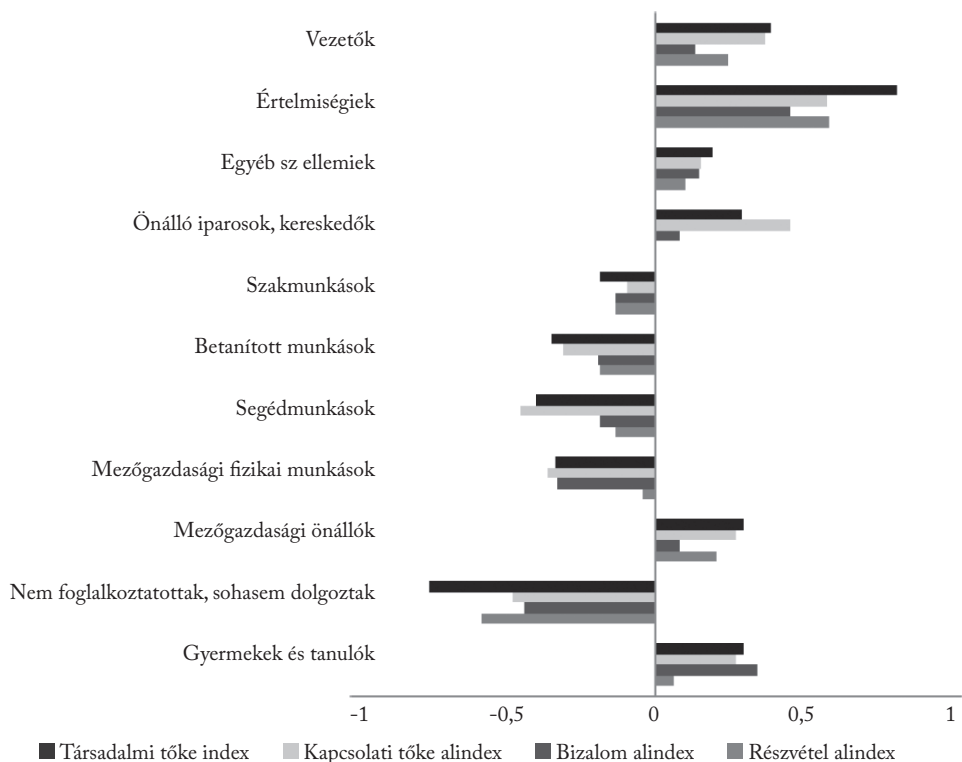
A Ferge Zsuzsa által lassan fél évszázada megalkotott, majd később Andorka Rudolf által módosított modell csoportjai közül az értelmiségiek rendelkeznek a legmagasabb értékkel a társadalmi tőke indexen és az egyes alindexeken is. Az őket követő csoport a vezetők. Tőlük nem sokkal lemaradva a mezőgazdasági önállók és az ipari önállók jönnek. E csoportokon kívül csupán az egyéb szellemi csoportba soroltak körében láthatunk az átlagnál magasabb értéket a társadalmi tőke és az azt alkotó alindexeket vizsgálva. A szakmunkások, betanított munkások, segédmunkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók társadalmi tőkéje elmarad a társadalomban szokásos átlagos értéktől. A legalacsonyabb értéket azoknál találjuk, akik soha nem dolgoztak. Érdeemes megjegyezni, hogy a csoportok sorrendje az egyes alindexek értéke szerint jellemzően azonos.³ Kivételt képeznek ez alól az egyéb szellemiek a bizalom alindex esetében, az

1 A részletes adatokat a *Függelék 7. táblázata* tartalmazza.

2 A többi struktúramodellben ez az összefüggés még erősebb lesz, ami nem meglepő, mert azok részben, vagy egészben tartalmazzák a társadalmi tőke indexet alkotó változókat.

3 Korábban láthattuk (*a 2. táblázatban*), hogy ez nem magától értetődő, a vidékiek esetében például a bizalom alindex értéke a kapcsolati és a részvételi alindex értékével ellentétes előjelű.

1. ábra. A Ferge–Andorka-féle munkajelleg-csoportok és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

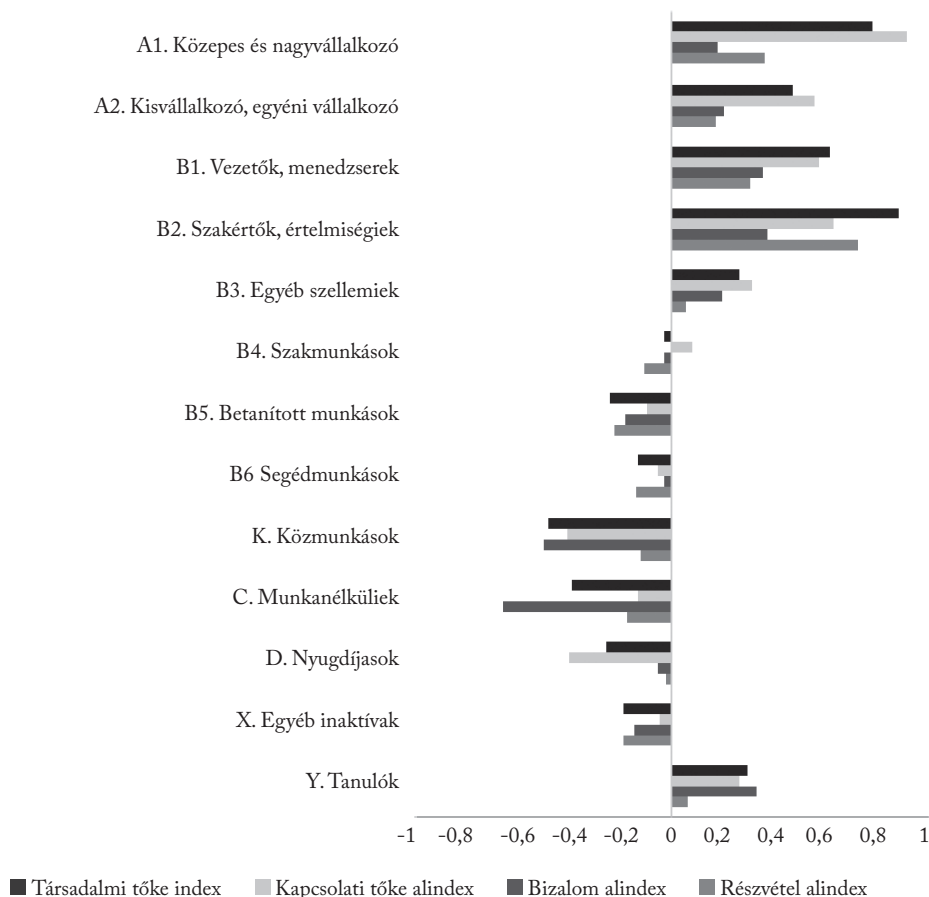

önálló iparosok, kereskedők a kapcsolati tőke alindex esetében, mivel mindkét csoport relatíve jobb helyzetben van, mint a másik két alindex szerint. A mezőgazdasági fizikai munkások pedig a részvétel tekintetében vannak némileg jobb helyzetben, mint a másik két alindexen, mivel részvételi pontszámuk alig átlag alatti, míg a másik két alindexen jelentősen elmaradnak az átlagtól.

A Huszár Ákos-féle normatív-funkcionalista modellben az egyes csoportok társadalmi tőke indexszel mért különbségei közötti eltérés szintén szignifikáns különbségeket takar (2. ábra). Ebben a modellben is a szakértők és értelmiségiek alkotta csoportnak a legmagasabb a társadalmi tőkéje, őket alig leszakadva a közepes és nagyvállalkozók csoportja követi. Ennél a csoportnál érdemes megjegyezni, hogy a bizalom alindex esetében a csoport rangszáma (7) jelentősen elmarad az összesített rangszámtól (2) és a másik két alindexen elért helyezéstől (1 a kapcsolati tőke, 2 a részvétel esetében). Hasonló tendenciát láthatunk a kisvállalkozók, egyéni vállalkozók körében is, ami a bizalom és a gazdasági teljesítmény közti kapcsolatot figyelembe véve (Beugelsdijk–de

2. ábra.

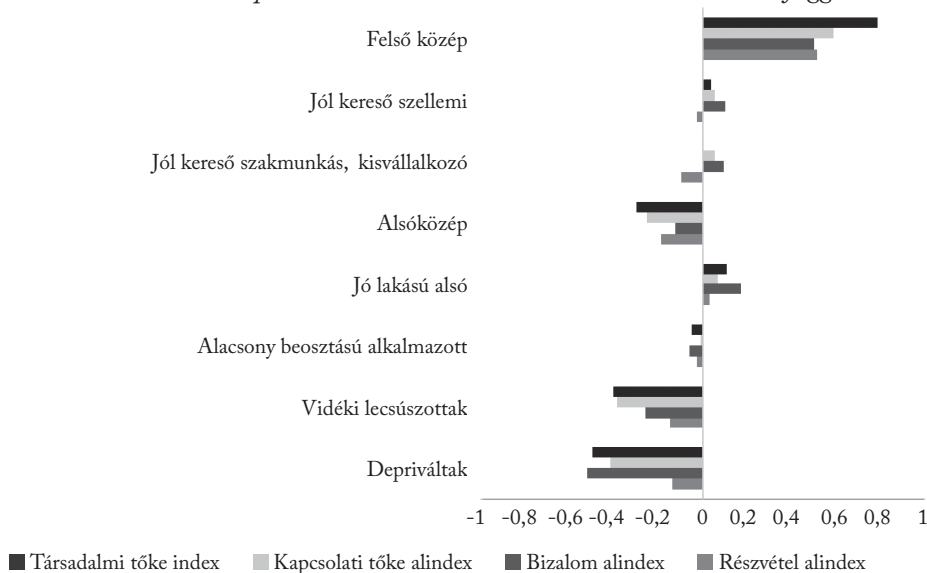
A normatív-funkcionalista modell és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

Groot-Schaik 2004, Knack-Keefer 1997, Zak-Knack 2001) meglehetősen aggasztó eredmény. Az egyéb szellemi és a tanulók csoportján kívül a többi csoport tagjainak társadalmi tőke indexe nem éri el a társadalmi átlagot, amely a modell szerint a szakmunkások bizalmi, részvételi és kapcsolati alindexével egyezik meg. A társadalmi tőke mértéke a közmunkások körében a legalacsonyabb; ők a három alindexet vizsgálva is alacsony értéket mutatnak. A nyugdíjasok társadalmi tőkéje szintén alacsony, ami leginkább a kapcsolatok megfogytatkozására vezethető vissza: míg a bizalom és a részvétel alindex átlag körüli, addig a kapcsolati tőke alindex erősen átlag alatti. A korábbi regressziós modellünk alapján ezek az értékek egyeznek az előzetes várakozásainkkal.

A Kolosi-féle státuszcsoporthoz közül csupán egy emelkedik ki a társadalmi tőke ellátottság tekintetében: a felső közép nevű csoport messze meghaladja az átlagot, és

3. ábra. A státuszcsoportok és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

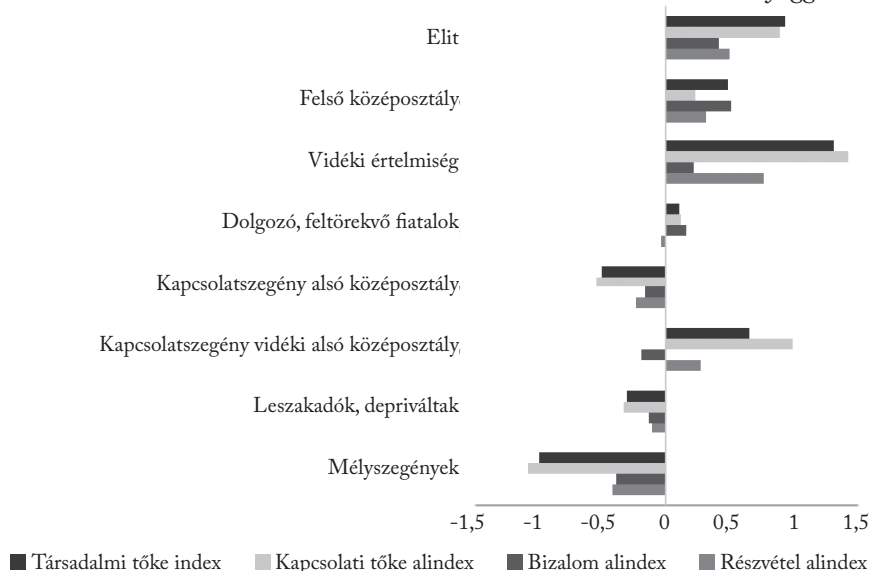

az utána következő csoport, a jó lakású alsó elnevezésű csoport pontszámát is (3. ábra). Említésre méltó, hogy ez az egyetlen olyan modell, amelyben a szellemiek társadalmi tőkéje átlag körüli. A (jól kereső) szakmunkások, kisvállalkozók és az alacsony beosztású alkalmazottak társadalmi tőkéje, kapcsolati, részvételi és bizalmi alindexe e modell szerint is átlag körüli, míg a különböző szegény rétegek (a vidéki lecsúszottak és a depriváltak) társadalmi tőkéje alacsony. Az alsóközép elnevezésű csoport társadalmi tőkéje az utóbbi két csoport értékéhez áll közel. A társadalmi tőke és az egyes alindexek közötti heterogenitás nem jellemző; az egyes csoportok alindexeken elért értékei hasonlóak, így kijelenthető, hogy a csoportokon belül a kapcsolati, bizalmi és részvételi jellemzők meglehetősen homogének.

A BBC-modellt a bourdieui tőkeelmélet alapján alkották meg, így abban a kulturális és a gazdasági tőke mellett a társadalmi tőke, esetünkben a kapcsolati tőke is csoportképző változó, így szinte elvárható, hogy a modellben leírt egyes csoportok társadalmi tőkéje szignifikánsan különbözzön. Ennek megfelelően nem meglepő, hogy a kapcsolati tőke szerinti különbségek jelentősen nagyobbak, mint a bizalom és a részvétel szerinti különbségek (4. ábra).

A társadalmi tőke a mélyszegénységben élők esetében a legalacsonyabb, ez a csoport a három alindex esetében egyaránt a legrosszabb helyzetben van. A társadalmi tőke értéke kiemelkedően magas az elit és a vidéki értelmiségi esetében. A két csoport helyzete az egyes alindexek szerint azonban némileg eltérő. A vidéki értelmiség körében

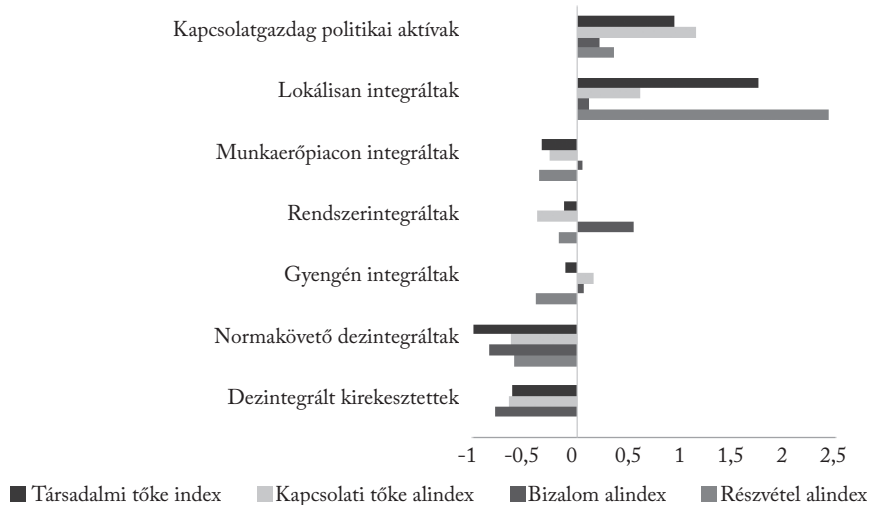
4. ábra. A BBC-modell és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

a kapcsolati tőke és a részvételi alindex kiemelkedően magas, míg a bizalom csak némi-
leg átlag feletti. Az elit mindhárom alindexen jelentősen az átlag feletti pontszámmal
rendelkezik, és a bizalom tekintetében jobb helyzetben van, mint a vidéki értelmiség.
A kapcsolatgazdag vidéki alsó középosztály társadalmi tőke indexe a harmadik legma-
gasabb, ugyanakkor ez szinte kizárólag a magas kapcsolati tőkéjüknek köszönhető. A
bizalom alindexük átlag alatti, és csak a mélyszegények indexértékénél magasabb. A fel-
ső középosztály konzisztensen átlag feletti minden alindexen, de a bizalom különösen
magas – az összes csoport között a legmagasabb – a körükben. Figyelemre méltó, hogy
a Kolosi-féle státuszcsoporthoz hasonlóan az alsó középosztály (itt: kapcsolatszegény
alsó középosztály) helyzete meglehetősen rossz: itt a kapcsolati tőke alindexen elért
alacsony pontszám miatt a társadalmi tőke indexen még a leszakadóknál, depriváltaknál
is kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

Az integrációs modellben szintén csoportképző változó a kapcsolati tőke alindex,
de itt az intézményi bizalom és a részvétel is része volt a tipológia kialakításának. En-
nek megfelelően a csoportok közötti társadalmi tőkekülönbségek ennél a modellnél a
legmagasabbak (5. ábra). A lokálisan integráltak társadalmi tőkéje a legmagasabb, ami
főleg a magas civil részvételükből következő magas részvételi pontszámukból adódik.
A kapcsolatgazdag politikailag aktívak magas társadalmi tőke indexe pedig alapvetően
a jelentős kapcsolati tőkéjüknek köszönhető, bár a másik két alindexen is a második
legmagasabb pontszámokkal rendelkeznek. Érdekes, hogy az integrációs modell szerint

5. ábra. Az integrációs modell és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

önmagában a munkaerő-piaci integráltság nemhogy nem jelent az átlagnál magasabb társadalmi tőkét, az esetleges várakozásokkal szemben a munkaerőpiacon integráltak csoportja átlag alatti pontszámmal bír. A legalacsonyabb társadalmi tőkéje a normakövető dezintegráltak csoportjának van. Náluk valamivel jobb helyzetben vannak a dezintegrált kirekesztettek, de ez csupán az átlag körüli részvételi alindex pontszámuknak köszönhető, a kapcsolati tőkéjük és a bizalmi szintjük éppen olyan alacsony, mint a másik dezintegrált csoporté.

Az integrációs modell és a társadalmi tőke kapcsolatáról részletesebb képet kaphatunk, ha az alindexek és az összevont index helyett az integrációs modell és az elemi változók közti összefüggést nézzük meg. Mivel az elemi változók (intézményi bizalom, általánosított bizalom, erős kötések száma, gyenge kötések száma, politikai részvétel, civil részvétel), vagy az elemi változókhoz igen hasonló változók csoportképző változók voltak az integrációs modell létrehozásánál, ezért nem meglepő, hogy erős összefüggéseket találunk a társadalmi tőke indikátorai és az egyes integrációs csoportokba tartozás között. Ezért a részletes eredményeket a *Függelék 1–3. táblázataiban* jelenítjük meg, itt pedig az érdekesebb megállapításokat emeljük ki.

Az intézményi bizalom a két dezintegrált csoportban (dezintegrált kirekesztettek, normakövető dezintegráltak) a legalacsonyabb, ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy az átlagos intézményi bizalom egy csoport kivételével (rendszerintegráltak) minden csoportban a skála középpontja alatti. Hasonló mondható el az általánosított, más emberekbe vetett bizalomról is: csupán három csoport esetében éri el, vagy haladja meg 2–3 tizeddel a skála középpontját a bizalmi szint. Azaz a bizalombeli

különbségek helyett inkább a bizalomhiányban megmutatkozó különbségekről érdemes beszélni. Másképp fogalmazva: még az integráltnak tekintett csoportok sem a magas bizalmi szintjük miatt integráltak. Érdemes még megjegyezni, hogy a rendszerintegráltak átlagosnál magasabb bizalmi szintje elsősorban az intézményi bizalomból fakad. Ugyan az általánosított bizalom is az átlagosnál valamivel magasabb a körükben, de korántsem annyira, mint az intézményi bizalom. Ennek a fordítottja mondható el a munkaerőpiacon integráltak esetében: náluk az intézményi bizalom szintje tűnik relatíve alacsonynak az általánosított bizalomhoz képest.

Az erős és a gyenge kötések száma a kapcsolatgazdag politikai aktívák és a lokálisan integráltak csoportjában haladja meg jelentősen az átlagot. Figyelemre méltó, hogy a munkaerőpiacon integráltak rendelkeznek a harmadik legalacsonyabb átlagos erős kötőszámmal, míg a rendszerintegráltak körében a gyenge kötések száma tekinthető relatíve alacsonynak (abszolút értékben a második legalacsonyabb).

A civil részvétel meglehetősen alacsony a teljes mintában (10% alatti a bármilyen szervezet tevékenységében résztvevők aránya, és ez is elsősorban egy szervezet tevékenységében való részvételt jelent), így az integrációs csoportok létrehozása során a civil szervezetek tevékenységében résztvevők túlnyomó többsége a lokálisan integráltak csoportjába került (lásd Kovách et al. 2016). Az egyéb csoportokban a civil részvétel mértéke elhanyagolható. Érdemi különbségeket láthatunk azonban a politikai részvétel tekintetében. A kapcsolatgazdag politikai aktívák és a lokálisan integráltak csoportjában igen alacsony a passzívák aránya, míg az átlagosnál jelentősen magasabb a választási részvételen kívül egyéb politikai aktivitással is rendelkezők aránya. Ezzel szemben a passzivitás elsősorban a normakövető dezintegráltakra, a gyengén integráltakra és a munkaerőpiacon integráltakra jellemző. A dezintegrált kirekesztettek némileg speciális csoportot alkotnak. A szavazáson túli politikai aktivitásuk az átlagosnál valamivel magasabb, azonban ez elsősorban abból fakadhat, hogy körükben felülreprezentáltak a közmunkások, akik az átlagosnál nagyobb arányban választották azt, hogy volt kapcsolatuk politikussal vagy önkormányzati képviselővel.

A TÁRSADALMI TŐKE ÉS A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ EGYÉB INDIKÁTORAI KÖZTI ÖSSZEFÜGGÉS

Ebben a részben azt vizsgáljuk meg, hogy a társadalmi tőke szerinti integráltság együtt jár-e más dimenziók szerinti integráltsággal, azaz arra vagyunk kíváncsiak, hogy azoknál, akiknél magas a társadalmi tőke indexek értéke, egyéb, integráltságot mérő változók értékei is magasak-e.

A társadalmi integrációs csoportok létrehozásában a társadalmi tőke több változója vagy ahhoz nagyon hasonló indikátor szerepet kapott (lásd Kovách et al. 2016), így

ezeknél értelemszerűen nem érdemes az általunk használt indexekkel való korrelációt vizsgálni. A szubjektív társadalmi kirekesztettség⁴, a normakövetés⁵, a munkaintenzitás⁶ és – az integrációs modell létrehozásában nem használt – szubjektív társadalmi fontosság⁷ változói azonban nem részei a mi társadalmi tőke indexünknek, így ezt a négy változót használjuk rövid elemzésünkben.

A 3. táblázat a szubjektív kirekesztettség és a társadalmi tőke index, valamint az alindexek összefüggéseit mutatja. Mindegyik esetben elmondható, hogy a magasabb mértékű kirekesztettség-érzés alacsonyabb szintű társadalmi tőkével jár együtt, azaz a két dimenzió szerinti integráltság együtt jár. A magukat kirekesztettnek érzők kapcsolati tőkéje, bizalmi szintje és részvétele egyaránt alacsonyabb. Az alindexek közül a bizalom alindex függ össze legerősebben a kirekesztettséggel.

-
- 4 A szubjektív kirekesztettség változóját négy állítással való egyetértés alapján, azok átlagaként hoztuk létre. (1) *Úgy érzem, hogy kitaszít a társadalom.* (2) *Az élet olyan bonyolulttá vált, hogy alig találok az utam.* (3) *Úgy érzem, hogy az emberek, akikkel találkozom, nem ismerik fel az értékét annak, amit csinálok.* (4) *Néhány ember lenéz engem a munkám miatt, vagy azért mert nem dolgozom.* Az ötfokú változót alacsony (1–1,99 pont közti átlag), közepes (2–2,5 pont) és magas (2,5 pont felett) kategóriákba kódoltuk.
- 5 A válaszadóktól négy szituációban kérdeztünk rá a normaszegés megengedhetőségére (0–10 skálán): pénzt adni a rendőrnek, hogy elkerülje a büntetést; közterületen szemetelni; nem kérni számlát, hogy kevesebbet kelljen fizetnie; megtartani a bolti pénztárostól vagy a pincértől viszsza kapott pénzt annak ellenére, hogy tudja, többet kapott a visszajárónál. A normaszegés teljes elutasítását összeszámolva a következőképpen hoztuk létre a változót: 0 esetben utasítja el a normaszegést: alacsony szintű normakövetés, 1–2 esetben utasítja el a normaszegést: közepes szintű normakövetés, 3–4 esetben utasítja el a normaszegést: magas szintű normakövetés.
- 6 A munkaintenzitás azt mutatja meg, hogy a kérdezettek a lehetséges munkaidőből mennyit dolgoztak az elmúlt egy évben. Értéke 1, ha valaki a kérdezést megelőző évben végig teljes munkaidőben dolgozott, 0, ha egyáltalán nem dolgozott. A válaszok eloszlását is figyelembe véve a következőképpen soroltuk kategóriákba a válaszokat: 0: alacsony munkaintenzitás, 0,01–0,99: közepes munkaintenzitás, 1: magas munkaintenzitás.
- 7 A változót a következő kérdésre adott válaszokból hoztuk létre: *Összességében mennyire tartja ön magát a társadalom fontos, hasznos tagjának?* A 0–10 skálán megadott válaszokat a következőképpen soroltuk kategóriákba. 0–4 pont: alacsony társadalmi fontosság, 5–7 pont: közepes társadalmi fontosság, 8–10 pont: magas társadalmi fontosság.

3. táblázat. A szubjektív kirekesztettség és a társadalmi tőke indexei közötti összefüggések

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Részvétel alindex	Társadalmi tőke index
Alacsony kirekesztettség	0,15	0,35	0,11	0,26
Közepes kirekesztettség	0,00	-0,09	-0,05	-0,06
Magas kirekesztettség	-0,16	-0,42	-0,02	-0,25
Összesen	0,03	0,02	0,03	0,03
N	2205	2205	2205	2205
p	0,000	0,000	0,002	0,000

A 4. táblázatban látható a szubjektív társadalmi fontosság és a társadalmi tőke közti kapcsolat. A kérdezettek saját társadalmi fontosságukról alkotott értékelése és a társadalmi tőkájük mértéke között pozitív a kapcsolat, mind az egyes alindexeket, mind az összevont indexet vizsgálva. Azaz itt is elmondható, hogy a magukat a társadalom fontos tagjának tartó egyének jellemzően több társas kapcsolattal bírnak, jobban bíznak másokban és az intézményekben, és aktívabbak a társadalmi részvétel tekintetében. Az alindexek közül a kapcsolati tőke korrelál a legerősebben a szubjektív társadalmi fontossággal.

4. táblázat.

A szubjektív társadalmi fontosság és a társadalmi tőke indexei közötti összefüggések

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Részvétel alindex	Társadalmi tőke index
Alacsony társadalmi fontosság	-0,41	-0,47	-0,17	-0,50
Közepes társadalmi fontosság	-0,08	-0,01	-0,03	-0,07
Magas társadalmi fontosság	0,31	0,23	0,16	0,34
Összesen	0,00	0,01	0,01	0,01
N	2297	2297	2297	2297
p	0,000	0,000	0,000	0,000

A normakövetés és a társadalmi tőke közti kapcsolatot az 5. táblázat mutatja. A szubjektív kirekesztettség és a szubjektív társadalmi fontosság indikátoraival szemben a normakövetés mértéke nem, vagy csak igen gyengén függ össze a társadalmi tőkével. A kapcsolati tőke alindex, a bizalom alindex és az összevont társadalmi tőke index nem függ össze statisztikailag jelentős mértékben a normakövetéssel. Egyedül a részvétel alindex esetében mutatható ki statisztikailag szignifikáns, de gyenge kapcsolat: az alacsony szintű normakövetés alacsonyabb szintű részvétellel jár együtt, mint a közepes és magas szintű normakövetés.

5. táblázat. A normakövetés és a társadalmi tőke indexei közötti összefüggések

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Résztétel alindex	Társadalmi tőke index
Alacsony szintű normakövetés	0,08	0,02	-0,14	-0,03
Közepes szintű normakövetés	0,02	-0,04	0,03	0,01
Magas szintű normakövetés	-0,03	0,01	0,03	0,00
Összesen	0,00	0,00	0,01	0,00
N	2329	2329	2329	2329
p	0,199	0,444	0,017	0,835

A munkaintenzitás és a társadalmi tőke index, illetve alindexei között statisztikailag szignifikáns összefüggéseket találunk (6. táblázat). Különösen a kapcsolati tőke mértéke különbözik a munkaintenzitás mértéke szerint: a magas munkaintenzitású válaszadók több erős és gyenge kötéssel rendelkeznek, mint a közepes és alacsony munkaintenzitású válaszadók. A bizalom esetében a megfigyelhető összefüggés nem lineáris. Ugyan a magas munkaintenzitású csoportban a legmagasabb a bizalom mértéke, de őket (már átlag alatti bizalmi szinttel) az alacsony munkaintenzitású csoport követi, míg a legalacsonyabb a közepes munkaintenzitású csoport átlagos bizalmi szintje. Az összevont társadalmi tőke index esetében azonban a két szubjektív változónál korábban már megfigyelt lineáris kapcsolatot láthatjuk: a magasabb munkaintenzitás magasabb társadalmi tőkével párosul.

Összességében úgy tűnik tehát, hogy a vizsgált dimenziók szerinti integráltság magasabb társadalmi tőkével való rendelkezéssel jár együtt. Ez az állítás bár triviálisnak hat, mégsem az, ugyanis egyes elemzések szerint a társadalmi tőke bizonyos elemei negatívan korrelálnak az integráltsággal (lásd Banfield 1958, és ez alapján Gerő-Hajdu 2015).

6. táblázat. A munkaintenzitás és a társadalmi tőke indexei közötti összefüggések

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Részvétel alindex	Társadalmi tőke index
Alacsony munkaintenzitás	-0,30	-0,07	-0,05	-0,23
Közepes munkaintenzitás	0,09	-0,22	-0,01	-0,04
Magas munkaintenzitás	0,22	0,10	0,06	0,19
Összesen	-0,01	-0,01	0,01	-0,01
N	2192	2192	2192	2192
p	0,000	0,000	0,065	0,000

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban egy nagymintás felvétel adatai alapján elemeztük, hogy a különböző társadalmi csoportoknak mekkora a társadalmi tőkéje. Mivel a kutatásban a colemani hagyományokhoz illeszkedő attribútum-alapú társadalmi tőke értelmezéssel dolgoztunk, így három alindexet, a kapcsolati, a részvételi és a bizalmi alindexet is módunk volt vizsgálni. A kapcsolati tőke alindexet a gyenge és erős kötések számából, a bizalmi alindexet az általános és intézményi bizalomból, a részvételi alindexet pedig a civil szervezeti és a politikai részvételből alakítottuk ki.

A tanulmány eredményei három pontban foglalhatók össze: (1) megerősítettük a kutatás elméleti bevezetőjében írtakat, ami szerint a társadalmi tőke struktúráképző változónak tekinthető, és fontos jelzőeszköze lehet a társadalmi integráció leírásának (Dupcsik–Szabari 2015), (2) elemeztük a különböző társadalmi csoportok társadalmi tőke ellátottságát, valamint (3) azt, hogy a társadalmi tőke jelzésére alkalmas változók és az integrációs modellben használt többi változó között milyen összefüggés látható. A továbbiakban ez utóbbi két megállapításunk fontosabb eredményeit mutatjuk be.

A társadalmi tőke a magas státuszúak és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb. Ezt támasztja alá a társadalmi tőke és a szociodemográfiai jellemzők kapcsolatát vizsgáló regressziós modellünk, és a társadalmi tőkének a magyar társadalom leírására használt rétegződésmodelleken belüli eloszlását vizsgáló elemzésünk is. A különböző rétegződési modellek egyes elit-, értelmiségi vagy nagyvállalkozói csoportjait magas, átlag feletti társadalmi tőke értékek jellemzik. Ezzel párhuzamosan az alacsony végzettségűek, azaz a legfeljebb általános iskolai végzettséget szerzők és alacsony státuszúak körében kifejezetten alacsony a társadalmi tőke mértéke. E csoportok körében általában az is igaz, hogy az egyes társadalmi tőkét alkotó alindexek hasonlóan alakulnak, azaz akik soha nem dolgoztak, a közmunkások, a munkanélküliek, a depriváltak, és a vidéki lecsúszottak, a mélyszegények és a normakövető dezintegráltak nemcsak kapcsolatszegények, de az intézményekkel, más személyekkel szembeni bizal-

muk is alacsonyabb az átlagnál, több modell szerint politikai és civil szervezeti részvételük is átlag alatti. Minden modell esetében a kapcsolati tőke szerinti különbségek a legmagasabbak, míg a részvételi index szerint különbségek a legalacsonyabbak az egyes csoportok között.

A társadalmi rétegződésben középen elhelyezkedő csoportok esetében már nehezebb ilyen világos és egyértelmű kijelentéseket tenni. Ennek egyik oka csak, hogy az egyes struktúramodellek illetve az integrációs modell csoportjai nem minden esetben feleltethetők meg egymásnak, a másik ok, hogy a jövedelem, a lakóhely településtípusa vagy az iskolázottság nem minden csoportban mutat összefüggést a társadalmi tőke mértékével, és ez esetekben az egyes alindexek értéke nem homogén.

Tanulmányunk utolsó részében bemutattuk, hogy a társadalmi tőke mértéke és a társadalmi integráltság egyéb indikátorai (szubjektív társadalmi kirekesztettség, szubjektív társadalmi fontosság, normakövetés, munkaintenzitás) között pozitív összefüggés van, azaz az ezen indikátorok szerinti integráltság magasabb szintű társadalmi tőkével jár együtt.

Tanulmányunkban részletesen elemezve az egyes társadalmi tőke alindexek és a társadalmi tőke index megoszlását a különböző rétegződés- és az integrációs modellekben azt találtuk, hogy a társadalmi tőke maga is valóban réteg- és csoportképző tényező, ahogy ezt az integrációs modell alkotói is feltételezték. Másként fogalmazva egyértelműnek tűnik, hogy a társadalmi tőkebeli különbségek erősen összefüggenek a társadalmi rétegződésbeli, illetve struktúrabeli különbségekkel, azaz ezek a társadalmi különbségek a társadalmi tőkén keresztül is megragadhatók, a társadalmi integráció jellemzésére alkalmasak. Azt is megállapíthattuk, hogy a társadalmi tőke mértéke és az egyéb, az adott csoportban vizsgált tőkeféle között a rétegződés és az integrációs modellek különböző csoportjain belül nem jellemző nagy eltérés.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 343–356.
- Albert F. – Hajdu G. (2016) Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 28–55.
- Andorka R. (1994) A rétegződélmélet haszna a mai magyar társadalom kutatásában. In Andorka R. – Hradil, S. – Peschar, J. L. (szerk.) *Társadalmi rétegződés*. AULA, Budapest, 99–127.
- Andorka R. (1982) *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat, Budapest.
- Andorka R. (1970) *A társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai Magyarországon II*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- Banfield, E.C. (1958) *The Moral Basis of a Backward Society*. The Free Press, Glencoe, Illinois.
- Beugelsdijk, S. – de Groot, H. L. F. – van Schaik, A. B. T. M. (2004) Trust and economic growth: a robustness analysis. *Oxford Economic Papers*, 56(1), 118–134. DOI: 10.1093/oep/56.1.118.
- Brissette, I. – Cohen, S. – Seeman, T. E. (2000) Measuring social integration and social networks. In Cohen, S. – Underwood, L. G. – Gottlieb, B. H. (szerk.) *Social Support Measurement and Intervention: A Guide for Health and Social Scientists*. Oxford University Press, New York, NY, US, 53–85. DOI: 10.1093/med:psych/9780195126709.003.0003.
- Chan, J. – To, H.-P. – Chan, E. (2006) Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273–302. DOI: 10.1007/s11205-005-2118-1.
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120. DOI: 10.1086/228943.
- Csepeli G. – Örkény A. – Székelyi M. – Barna I. (2004) Bizalom és gyanakvás. Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. *Szociológiai Szemle*, 1, 3–35.
- Csurgó B. – Megyesi B. (2016.) Képzelt különbségek. A városi és vidéki közösségek, társas kapcsolatok kvantitatív vizsgálata. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 45–65. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.3.48.
- Dudwick, N. – Kuehnast, K. – Jones, V. N. – Woolcock, M. (2006) *Analyzing Social Capital in context. A Guide to Using Qualitative Methods and Data*. World Bank Institute, Washington DC.
- Dupcsik Cs. – Szabari V. (2015) Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 44–63. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.44.
- Ferge Zs. (1969) *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Fukuyama, F. (2007) *Bizalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

- Fukuyama, F. (1999) *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. Free Press.
- Gerő M. (2012) A civil társadalom néhány trendje Magyarországon 1990 után. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 317–342.
- Gerő M. – Hajdu G. (2015) Az egyéni kapcsolathálók nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 12–33. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.12.
- Gicz J. – Sik E. (2009) Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In Tóth I. Gy. (szerk.) *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés*. TÁRKI, Budapest, 65–84.
- Granovetter, M. (1985) Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 481–510.
- Grootaert, C. – Bastelaer, T. van (2001) Understanding and Measuring Social Capital. *Wash. – World Bank, Social Capital Initiative Working Paper*, 24, 45.
- Hajdu G. (2012) Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 45–62.
- Huszár Á. (2013) Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata. *Statisztikai Szemle*, 91(7), 718–744.
- Knack, S. – Keefer, P. (1997) Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288. DOI: 10.1162/003355300555475.
- Kolosi T. (1984) *Státusz és réteg. Rétegződés-modell vizsgálat III*. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Kovács I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) (2012) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon: tanulmányok*. Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest.
- Kovács I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoდეλλjei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.
- Megyesi B. (2015) A társadalmi tőke negatív hatásai. *Századvég*, 78(4), 103–123.
- Nan, L. (2001) *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ostrom, E. (2011) Background on the Institutional Analysis and Development Framework. *Policy Studies Journal*, 39(1), 7–27. DOI: 10.1111/j.1541-0072.2010.00394.x.
- Pichler, F. – Wallace, C. (2009) Social Capital and Social Class in Europe: The Role of Social Networks in Social Stratification. *European Sociological Review*, 25(3), 319–332. DOI: 10.1093/esr/jcn050.
- Portes, A. (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24. DOI: 10.1146/annurev.soc.24.1.1.

- Putnam, R. D. – Leonardi, R. – Nanetti, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R. D. (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Rose, R. (1999) Getting Things Done in an Anti-Modern Society: Social Capital Networks in Russia. In Dasgupta, P. – Seraeldin, I. (szerk.) *Social Capital: A Multifaceted Perspective*. The World Bank, Washington DC, 147–171.
- Savage, M. – Devine, F. – Cunningham, N. – Taylor, M. – Li, Y. – Hjellbrekke, J. – Le Roux, B. – Friedman, S. – Miles, A. (2013) A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47(2), 219–250. DOI: 10.1177/0038038513481128.
- Schiefer, D. – van der Noll, J. (2017) The Essentials of Social Cohesion: A Literature Review. *Social Indicators Research*, 132, 579–603. DOI: 10.1007/s11205-016-1314-5.
- Speer, P. W. – Jackson, C. B. – Peterson, N. A. (2001) The relationship between social cohesion and empowerment: support and new implications for theory. *Health Education and Behaviour*, 28(6), 716–732. DOI: 10.1177/109019810102800605.
- Thoits, P. A. (2011) Mechanisms Linking Social Ties and Support to Physical and Mental Health. *Journal of Health and Social Behaviour*, 52(2), 145–161. DOI: 10.1177/0022146510395592.
- Utasi Á. (2002) *A bizalom hálójá*. Új Mandátum, Budapest.
- Zak, P. J. – Knack, S. (2001) Trust and Growth. *The Economic Journal*, 111, 295–321. DOI: 10.1111/1468-0297.00609.

FÜGGELÉK

1. táblázat.

Az egyes rétegződésmodellek és a társadalmi tőke dimenziók közötti összefüggések

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Résztétel alindex	Társadalmi tőke index
<i>Andorka-Ferge séma</i>				
Vezetők	0,36	0,13	0,24	0,38
Értelmiségiek	0,56	0,44	0,57	0,79
Egyéb szellemiek	0,15	0,14	0,10	0,19
Önálló iparosok, kereskedők	0,44	0,08	0,00	0,28
Szaktunok	-0,09	-0,13	-0,13	-0,18
Betanított munkások	-0,30	-0,19	-0,18	-0,34
Segédmunkások	-0,44	-0,18	-0,13	-0,39
Mezőgazdasági fizikai munkások	-0,35	-0,32	-0,04	-0,33
Mezőgazdasági önállók	0,26	0,08	0,20	0,29
Nem foglalkoztatottak, akik soha sem dolgoztak	-0,47	-0,43	-0,57	-0,74
Nem besorolhatóak	0,44	-0,01	0,19	0,35
Gyermekek és tanulók	0,26	0,33	0,06	0,29
Összesen	0,00	0,00	0,01	0,00
N	2320	2320	2320	2320
p	0,000	0,000	0,000	0,000
F	23,64	12,09	13,12	36,07
<i>Normatív-funkcionalista modell</i>				
A1. Közepes és nagyvállalkozó	0,91	0,18	0,36	0,78
A2. Kisvállalkozó, egyéni vállalkozó	0,55	0,20	0,17	0,47
B1. Vezetők, menedzserek	0,57	0,35	0,30	0,61
B2. Szakértők, értelmiségiek	0,63	0,37	0,72	0,88
B3. Egyéb szellemiek	0,31	0,19	0,05	0,26
B4. Szaktunok	0,08	-0,03	-0,11	-0,03
B5. Betanított munkások	-0,10	-0,18	-0,22	-0,24
B6. Segédmunkások	-0,06	-0,03	-0,14	-0,13
K. Közmunkások	-0,41	-0,50	-0,12	-0,48
C. Munkanélküliek	-0,13	-0,66	-0,17	-0,39
D. Nyugdíjasok	-0,40	-0,06	-0,02	-0,26
X. Egyéb inaktívok	-0,05	-0,15	-0,19	-0,19
Y. Tanulók	0,26	0,33	0,06	0,29
Nem besorolható	0,23	1,38	-0,85	0,11
Összesen	0,00	0,00	0,01	0,00
N	2320	2320	2320	2320
p	0,000	0,000	0,000	0,000
F	24,89	10,15	9,06	26,02

	Kapcsolati tőke alindex	Bizalom alindex	Résztétel alindex	Társadalmi tőke index
<i>Státuszcsoporthok</i>				
Felső közép	0,59	0,50	0,52	0,79
Jól kereső szellemi	0,05	0,10	-0,03	0,04
Jól kereső szakmunkás, kisvállalkozó	0,05	0,09	-0,10	0,00
Alsóközép	-0,25	-0,12	-0,19	-0,30
Jó lakású alsó	0,07	0,17	0,03	0,11
Alacsony beosztású alkalmazott	-0,01	-0,06	-0,03	-0,05
Vidéki lecsúszottak	-0,39	-0,26	-0,15	-0,40
Depriváltak	-0,42	-0,52	-0,14	-0,50
Összesen	-0,02	0,00	0,01	-0,01
N	2019	2019	2019	2019
P	0,000	0,000	0,000	0,000
F	33,81	27,32	16,48	55,75
<i>BBC-modell</i>				
Elit	0,89	0,42	0,50	0,93
Felső középosztály	0,23	0,51	0,32	0,48
Vidéki értelmiség	1,43	0,22	0,77	1,32
Dolgozó, feltörekvő fiatalok	0,12	0,16	-0,04	0,10
Kapcsolatszegény alsó középosztály	-0,54	-0,17	-0,23	-0,50
Kapcsolatgazdag vidéki alsó középosztály	0,99	-0,19	0,27	0,65
Leszakadók, depriváltak	-0,33	-0,14	-0,10	-0,30
Mélyszegények	-1,08	-0,39	-0,42	-0,99
Összesen	0,00	0,00	0,01	0,00
N	2292	2292	2292	2292
P	0,000	0,000	0,000	0,000
F	272,60	23,48	31,88	184,71
<i>Integrációs modell</i>				
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	1,16	0,23	0,36	0,94
Lokálisan integráltak	0,62	0,12	2,43	1,76
Munkaerőpiacon integráltak	-0,26	0,06	-0,37	-0,34
Rendszerintegráltak	-0,38	0,55	-0,16	-0,12
Gyengén integráltak	0,17	0,07	-0,39	-0,11
Normakövető dezintegráltak	-0,64	-0,84	-0,61	-1,00
Dezintegrált kirekesztettek	-0,65	-0,78	0,02	-0,62
Összesen	0,02	0,02	0,03	0,03
N	2019	2019	2019	2019
P	0,000	0,000	0,000	0,000
F	198,40	83,34	660,69	532,85

2. táblázat.

Az integrációs modell és a társadalmi tőke elemi indikátorai közötti összefüggések

	Intézményi bizalom (0–10)	Általánosí- tott bizalom (0–10)	Erős köté- sek száma	Gyenge kötések száma
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	4,73	5,22	3,67	14,38
Lokálisan integráltak	4,62	4,93	3,23	11,58
Munkaerőpiacon integráltak	4,27	5,05	2,38	7,55
Rendszerintegráltak	5,88	5,27	2,53	6,11
Gyengén integráltak	4,39	4,94	3,00	8,81
Normakövető dezintegráltak	2,13	3,79	1,95	5,94
Dezintegrált kirekesztettek	2,80	3,37	1,75	6,57
Összesen	4,31	4,83	2,69	8,67
N	2027	2027	2027	2027
P	0,000	0,000	0,000	0,000
Eta-négyzet	0,244	0,066	0,154	0,336

3. táblázat. *Az Integrációs modell és a politikai részvétel közötti összefüggések*

	Passzív	Csak biztos választó	Van másféle aktivitása, bármi
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	7,3%	37,7%	55,0%
Lokálisan integráltak	15,0%	23,5%	61,5%
Munkaerőpiacon integráltak	50,2%	40,7%	9,1%
Rendszerintegráltak	32,9%	51,3%	15,9%
Gyengén integráltak	56,4%	33,2%	10,4%
Normakövető dezintegráltak	75,9%	22,2%	1,9%
Dezintegrált kirekesztettek	32,2%	33,0%	34,8%
Összesen	40,6%	36,5%	22,9%

$p=0,000$

4. táblázat. Az integrációs modell és a civil részvétel közötti összefüggések

	Nem vett részt semmiben	Egy szervezetben tevékenykedett	Két vagy több szervezetben tevékenykedett
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	100,0%	0,0%	0,0%
Lokálisan integráltak	0,0%	83,4%	16,6%
Munkaerőpiacon integráltak	99,8%	0,2%	0,0%
Rendszerintegráltak	99,1%	0,9%	0,0%
Gyengén integráltak	98,8%	1,2%	0,0%
Normakövető dezintegráltak	98,1%	1,9%	0,0%
Dezintegrált kirekesztettek	98,2%	1,8%	0,0%
Összesen	90,0%	8,4%	1,5%

$p=0,000$